

**მარადიდის თემის ისტორიდან
FROM THE HISTORY
OF THE MARADIDI COMMUNITY**

როინ მალაყმაძე

ბსუ-ის ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტი
საქართველო, ბათუმი

Roin Malakmadze

BSU Niko Berdzenishvili Institute
Georgia, Batumi

ABSTRACT

The research introduces the history of the Maradidi community based on reviewing historical sources, archeological material, and the data, collected from the field expedition.

Maradidi community is situated on the right bank of the river Chorokhi.

It was the part of the historic Nigali / Ligan Gorge, which together with Shavshet-Imerkhevi, with its favorable geographical location, made a significant contribution to the political, socio-economic, and cultural life of southwestern Georgia, in particular the Chorokhi Basin. The locals have lived in this area since ancient times. The peculiarities of the community were conditioned by natural geographical conditions. The shortest overland and Chorokhi river routes passed here, connecting the Black Sea sides of the historical Shavshet-Tao-Klarjeti in antiquity and earlier period.

The community of Maradidi has been quite advanced due to its favorable geographical location and natural conditions. Farming, cattle breeding, viticulture-winemaking, beekeeping, handicrafts-domestic industry (shipbuilding, until recently there is a tradition of making cradles) and others fields were developed here.

The community of Maradidi first was the part of the Kingdom of Kolkheti, then of Kartli, and later of the Samtskhe-Saatabago declared as Khasinju. It was difficult to fight against the Ottoman domination and the ongoing processes of resettling after the liberation, as a result of which the population of the main villages of the community migrated to the Ottoman Empire. The process of resettling (Muhajir) continued even after the First World War.

After the Ottoman rule, the local population showed great interest in cultural and educational activities. This was since, despite the Ottoman regime, the Georgian spoken language still showed its vitality; the population mainly maintained Georgian traditions, customs, the main thing is the native Georgian language. The first Georgian school was opened here in 1886, although its existence did not last long.

For the villages of the Maradidi community, as well as for other parts of southwestern Georgia, the political consequences of the 1921 Treaty of Kars, according to which the Georgian-Turkish state border crossed the village of Maradidi, were severe. Kveda (downward) Maradidi remained within the borders of Georgia and with the current administrative division is united in Khelvachauri municipality of the Autonomous Republic of Adjara as a community of Kirnati. Upper Maradidi was handed over to the Turkish state and today is part of the BorchkhalIche (district) of Artvin Province.

In 1925, following the changes made in Turkey, Zeda (Upper) Maradidi was renamed Muratli in Turkish. The spoken language of the Georgian population here is mainly the Georgian language. The ancient legends told by their ancestors about Batumi, Georgia, their origin are still alive in the memory of the villagers. Many of them still remember Georgian surnames, names of villages, and places.

Thus, the community of Maradidi was an ancient Georgian settlement, which played a significant part in the socio-economic and political life of the Chorokhi basin.

საკვანძო სიტყვები: ზედა და ქვედა მარადიდი, ოსმალეთის იმპერია, კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობა, სახელმწიფო საზღვრები
Keywords: Upper and Lower Maradidi; Ottoman Empire; Cultural and educational work; State boundaries.

მარადიდის თემი მდინარე ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობს. იგი შედიოდა ისტორიული ნიგალის/ლიგანის ხეობაში, რომელიც შავშეთ-იმერხევთან ერთად, ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით განსაკუთრებით მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ, ჭოროხის აუზის პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებაში (მაღაყმაძე 2008: 25). ამ მხარეში უძველესი დროიდანვე ცხოვრობდა ადგილობრივი მოსახლეობა. აქ გადიოდა უმოკლესი სახმელეთო და ჭოროხის სამდინარო გზები (ნიკოლეიშვილი 1958: 69-85), რომლითაც ანტიკურ ხანაში და უფრო ადრე ისტორიული შავშეთ-ტაო-კლარჯეთის მხარეები შავიზღვისპირეთს უკავშირდებოდნენ. ერთი გზა ბელღევანის ხეობის გამოვლით გადმოდის სოფლებში – ბელღევანში (გურეშენი), მოლენას, გიდრვეთს, ჩაუშლუს და ჩადის მარადიდში, ხოლო მეორე სახმელეთო გზა გონიოს ციხიდან ახალსოფლის, ჭარნალის, ომბოლოს, თხილნარის, მახოს, ონტოფოს, სიმონეთის, კუმლურის, მირვეთის, თერომელას გავლით გადადის მარადიდში (კლარჯეთი 2016: 77-78).

ამის გამო, მარადიდის თემი უძველესი დროიდანვე იქცევა ქართველ და უცხოელ მოგზაურ-მკვლევართა ყურადღებას. სწორედ მათმა ნაშრომებმა შემოგვინახა მრავალმხრივ საინტერესო ცნობები მარადიდის სახელოვან ისტორიულ წარსულზე.

წერილობითი წყაროების, არქეოლოგიური აღმოჩენებისა და ჩვენ მიერ შეკრებილი საველე მასალების მიხედვით, ეს მხარე სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, ძლიერ განვითარებული ყოფილა, რაც უნდა აიხსნას ამ თემის ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობით, ნიადაგის ნაყოფიერებითა და ადგილობრივი მოსახლეობის შრომისმოყვარეობით. უძველესი დროიდანვე აქ განვითარებული ყოფილა მემინდვრეობა, მესაქონლეობა, მევენახეობა-მეღვინეობა (წელს სოფელ ძაბლავეთში მუხამედ გოგიძის საკარმიდამო ნაკვეთში, სამეურნეო სამუშაოების შესრულებისას, შემთხვევით აღმოჩენილ იქნა შუა საუკუნეების პერიოდის 6 ცალი სხვადასხვა ზომისა და შემკულობის ქვევრი, რომელიც ღია ტიპის მარნის კომპლექსს წარმოადგენს), მეფუტკრეობა, ხელოსნობა-შინამრეწველობა (განსაკუთრებით ნავმშენებლობა), ბოლო დრომდე შემორჩა აკვნების დამზადების ტრადიცია და სხვა.

მდინარე ჭოროხთან სიახლოვის გამო, სოფლები თავდაპირველად მთიან ადგილებში იყო გაშენებული. ამაზე მეტყველებს დღემდე მოღწეული არაერთი ნასოფლარი. უძველეს ქართულ ხელნაწერ ძეგლში „ტბეთის სულთა მატიანეში“ (XII-XVII სს.) მოხსენიებული „ბრევაეთ-ი“ („სულსა ბრევაეთ ქალისა მარიამისა, შეუნიდვენ ღმერთმან“) (ტბეთის სულთა მატიანე 1977: 102) დღეს ნასოფლარად ქცეულ სოფელ ბრევეთად უნდა მივიჩნიოთ. თემის განვითარების შესაბამისად იცვლებოდა დასახლების სტრუქტურაც. თანდათან მოშენებას იწყებს და ძველი ქალაქური ტიპის დაბად იქცევა მარადიდის ჭოროხისპირა ადგილები. აქ ჩნდება საქალაქო ინფრასტრუქტურა, სავაჭრო ობიექტები, დუქნები, სახელოსნოები, ყავახანები, სასტუმროები (ბავრელი 2008: 90-91), მოედნები. მარადიდის ბაზარი ძალზე განთქმული ყოფილა. აქ ეწყობოდა მარადიდისა და მეზობელი თემების მოსახლეობისათვის ყოველკვირეული ბაზრობები. ეს ფაქტი კი ნათლად მიუთითებს სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს მხარეებისათვის მარადიდის თემის დიდმნიშვნელოვან როლზე აღებ-მიცემობასა და სხვა კავშირ-ურთიერთობებში.

ადრეული ცნობა მარადიდის, როგორც დასახლებული პუნქტის, შესახებ, უნდა იყოს მოხსენიებული VI-VII საუკუნეების „სომხურ გეოგრაფიაში“. წყაროს მიხედვით, კაკამარი (ჭოროხი) გაივლის კლარჯეთს, ნიგლას, მრულს, მრიტს, ეგრს და ჩაედიდება შავ ზღვაში. აკადემიკოს დავით მუსხელიშვილის მოსაზრებით, მრიტი უნდა იყოს მარადიდი ან მირვეთი (მუსხელიშვილი 1977: 95). ამავე მოსაზრებას იზიარებს მკვლევარი სიმონ გოგიტიძეც (გოგიტიძე 2002: 89). მარადიდის, როგორც უძველესი დასახლებული პუნქტის, არსებობაზე მიუთითებს, აგრეთვე, შემთხვევითი და არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ნივთიერი მასალა. ამ მასალების მიხედვით, ენეოლითსა და ადრე ბრინჯაოს ხანაში ადგილობრივები აქტიურად მონაწილეობდნენ ლითონის მოპოვებისა და დამუშავების საქმეში. აქ აღმოჩენილ იქნა სახელურიანი სანაყი ქვა, რომელიც გამოყენებული უნდა ყოფილიყო ფერადი ლითონის დასანაწევრებლად. იგი ძვ.წ. III-II ათასწლეულს უნდა განეკუთვნებოდეს (კახიძე... 2014: 36).

ნიგალის/ლიგანის ხეობაში შემავალი მარადიდის თემი კლარჯეთის მხარეს წარმოადგენდა და შედიოდა ჯერ კოლხეთის, ხოლო ძვ.წ. IV საუკუნის მიწურულიდან ქართლის (იბერიის) სამეფოს შემადგენლობაში. მოგვიანო პერიოდში იგი აშოტ კურაპალატის მიერ შექმნილ „ქართველთა სამეფოს“ შემადგენელია. მონღოლთა ბატონობის ხანაში კი, სარგის ჯაყელისა და მისივე ძის, ბექას, ბატონობის დროს, ხასინჯუდ გამოცხადებულ სამცხე-საათაბაგოში შედიოდა.

მძიმე და ხანგრძლივი იყო მარადიდელთა ბრძოლა ოსმალთა ბატონობის წინააღმდეგ. 1500 წელს ბათუმთან მომხდარ დიდ ბრძოლებში, სხვა ქართველ მეომრებთან ერთად, აქტიურად მონაწილეობდნენ მარადიდისა და სხვა მეზობელი სოფლების მოსახლეობა. 1519 წელს ოსმალები კვლავ გამოჩენილან ბათუმთან. ამ დროს ქართველთა ჯარს, რომელიც 25 000 კაცს შეადგენდა, კახაბერი მეთაურობდა. ზღვაში ნაგებით მომავალი ოსმალების გამოჩენის დროს კახაბერი წარსდგა ქართველების წინაშე და ჯარს გამამხნეველები სიტყვებით მიმართა: „ქართველებო, იცოდეთ, რომ ეს ადგილები და ქალაქი ბათუმიც ჩვენი წინაპარი ქართველების იყო და არა სხვების. ქართველნი არავის დაუთმობენ ერთ მტკაველ მიწას. თითო გოჯ მიწაში ჩვენი წინაპრების თითო ჩაფი სისხლია ჩაღვრილი და ისეა იგი დაცული და შენახული“.

ამის საპასუხოდ მარადიდლებმა და მაჭახლელებმა შესძახეს:

„კახაბერ ბატონო! დედა შეერთოს ცოლად, ვინც ოსმალებს ან სხვებს მტკაველ მიწას დაუთმობსო. ჩვენც ისევე ვიქმნთ და ჩვენს მტრებს ოსმალებს კი აქ არ შემოვუშვებთ“. მეთაური აღფრთოვანებულა ამ სიტყვებით და შეუქცია ისინი (ჭიჭინაძე 1927: 7).

სასტიკი რეპრესიებით მიმდინარეობდა გამაჰმადიანების პროცესი. ადგილობრივი მოსახლეობაც სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდა მტერს. გადმოცემით, აქ ერთ დღეს ოთხას კაცს მოჰკვეთეს თავი. სხვა ცნობით, ოსმალებმა ამ სოფლის მცხოვრებლები ჭოროხის ნაპირზე მიიყვანეს და განუცხადეს: ვინც თავის რჯულზე ხელს აიღებს, მდინარეში შევიდეს, თუ მეორე მხარეს გაცურავს, მას ქრისტიანად დავტოვებთო. ამ დროს მდინარე ადიდებული ყოფილა და ყველანი დაიღუპნენ. სხვადასხვა წყაროზე დაყრდნობით, შ. მეგრელიძე წერს, რომ ამის შემდეგ სოფელ მარადიდში მცხოვრები 50 კომლიდან ხუთი კომლი გადარჩენილა (მეგრელიძე 1956: 11). მიუხედავად ამისა, მარადიდლები იოლად მაინც არ თმობდნენ ქრისტიანობას. მათ ეკლესიაში მღვდელიც ჰყოლიათ, გვარად კვიციე. სოფლის წარჩინებული გვარის, ხალვაშების წარმომადგენლების თხოვნით, ოსმალოს ფაშას მღვდლისთვის ნება დაურთავს, რომ ეკლესიისათვის პატრონობა გაეწია, თუმცა აქ ფარულ ქრისტიანთა რიცხვი დიდი ყოფილა. ისინი ჩუმად მიდიოდნენ მღვდელთან, როდესაც ფაშამ ეს ამბავი ხოჯის წყალობით გაიგო, მღვდელი შეაპყრობინა, ეკლესია დაანგრევინა და საძირკველზე ხის ჯამე ააგებინა (ჭიჭინაძე 1927: 110-111).

მარადიდის მოსახლეობა გამუსლიმების შემდეგაც დიდხანს ინახავდა მამაპაპურ სარწმუნოებას. ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, ქვედა მარადიდში ერთხელ ასეთი შემთხვევა მოხდა: „ესენი ჩუმად ქრისტიანები ყოფილან. მათ თავიანთი მღვდელიც ჰყოლიათ. მღვდელი ერისკაცის ტანსაცმლით ყოფილა, ამათ ღორის ხორციც უჭამიათ, ღვინოც უწურავთ“ (ჭიჭინაძე 2015: 90). ადგილობრივები ასევე ფარულად ლოცულობდნენ ეკლესიის ნანგრევებთან, აგრეთვე, ოჯახებში, ტყეებში. მაგალითად, ქვემო მარადიდში სოფლის მალლობზე დღემდეა შემორჩენილი ადგილის სახელი საყდარი (საყდარის ქვა), რომელსაც საიდუმლო სამლოცველოდ იყენებდნენ.

ოსმალთა მმართველობის მთელ მანძილზე ადგილობრივი მოსახლეობა არ ეპუებოდა უცხოელთა ბატონობას და ხშირად გამოდიოდა მის წინააღმდეგ. ერთ ასეთ გამოსვლას მარადიდლების მეთაურობით ადგილი ჰქონია 1685 წელს, რომელიც მიმართული იყო ოსმალთა საგადასახადო სისტემის წინააღმდეგ. ხელისუფლება იძულებული გამხდარა, მარადიდელთა მოთხოვნები დაეკმაყოფილებინა (ჭიჭინაძე №196: 127). ოსმალთა ბატონობის პერიოდში განხორციელებული ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფის შედეგად, მარადიდის თემი ორ ნაწილად გაიყო – ზედა მარადიდად და ქვედა მარადიდად. ორივე ნაწილი ზორჩხის, არჩვეთის, მირვეთის და სხვა სოფლებთან ერთად გონიოს ნაპიეში შეიყვანეს (ყაზბეგი 1995:153). გონიოს ნაპიეს ადმინისტრაციული ცენტრი და მუდირის რეზიდენცია ზედა მარადიდი იყო (მალაყმაძე 2008: 38). ამ პერიოდიდან, ისტორიულ წყაროებსა და ადგილობრივების ცნობიერებაში, მარადიდის თემის აღსანიშნავად მკვიდრდება ზედა და ქვედა მარადიდი.

ოსმალური აღწერის მასალების მიხედვით, გონიოს ნაპიეში შემავალ ზედა მარადიდში 311 მამაკაცი, ხოლო ქვედა მარადიდში 359 მამაკაცი ცხოვრობდა (კლარჯეთი 2016: 40-41).

1877-1878 წლების რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად მთელი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო, მათ შორის მარადიდის თემის სოფლები, დედასამშობლოს, საქართველოს დაუბრუნდა. ბათუმის ალების შემდეგ, 30 აგვისტოს, ართვინის, შავშეთის, მაჭახლისა და მარადიდის დეპუტაცია, გენერალ კომაროვთან ერთად, ბათუმში ჩავიდა. წარმომადგენლები კავკასიის მთავარსარდლის მოადგილეს გენერალ სვიატიპოლსკ-მირსკის შეხვდნენ. აღსანიშნავია, რომ მარადიდიდან ამ დელეგაციაში მონაწილეობდა ცნობილი პიროვნება, ქართული ორიენტაციის მომხრე, მარადიდის მაშინდელი მმართველი ახმედ ეფენდი ხალვაში (მალაყმაძე 2008:39).

ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული დაყოფით, მარადიდი კლასკურის, ბელღევანის, ზორჩხის, დევსქელის სასოფლო საზოგადოებების სახით ბათუმის ოლქში შევიდა. 1886 წლის ცნობების მიხედვით, ზედა და ქვედა მარადიდში, რომელიც მარადიდის სასოფლო საზოგადოებაში შედიოდა, 248 ოჯახი იყო, მათ შორის 619 მამაკაცი და 611 ქალი, ამათგან,

ზედა მარადიდში 56 ოჯახი - 111 მამაკაცი და 118 ქალი, ძაბლავეთში კი 35 ოჯახი ყოფილა. მათგან 98 მამაკაცი და 80 ქალი. ამავ მოწინააღმდეგეობით, მარადიდის სასოფლო საზოგადოების ფართობი 7310 დესეტინა იყო (ზარამიძე 1999: 115-127). დედასამშობლოსთან დაბრუნების შემდეგ იწყება თემში კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობის გამოცოცხლება. დღის წესრიგში დადგა ქართულ ენაზე წერა-კითხვის გავრცელება. მარადიდელი ბავშვები ქართულ სიტყვებს ოსმალური ასოებით წერდნენ და ისე სწავლობდნენ. ს. ბავრელის შეკითხვაზე – „თუ იცით ქართული წერა-კითხვა“, – მარადიდელმა მენავემ, ვინმე ოსმანმა, ასე უპასუხა: „კი ბატონო, მუსლიმანჯა ვიცი, გურჯიჯა არა. ჩვენ იმისთანა კითხვები გვაქვს, რომ იმაში სწერია გურჯიჯა სიტყვები თურქული იაზებით“ (ასოებით) (ბავრელი 2008: 86). ამისთვის აუცილებელი იყო საგანმანათლებლო პროცესების გააქტიურება. ამ მხრივ მარადიდი ფაქტობრივად პირველი იყო, სადაც მოხერხდა ქართულის სკოლის დაარსება. ეს ფაქტი ქართული-წერა კითხვისადმი ადგილობრივი მოსახლეობის ინტერესსა და დამსახურებაზე მეტყველებს.

სკოლის გახსნის საქმეში დიდი იყო ახმედ ხალვაშის წვლილი. მან, მოსახლეობის სურვილის შესაბამისად, განცხადებით მიმართა ქუთაისის გუბერნატორს მარადიდში სკოლის გახსნის თაობაზე, რაც კიდევაც განხორციელდა 1886 წელს. ეს იყო პირველი ქართული დაწყებითი სკოლა, რომელშიც ქართულ ენასთან ერთად რუსულსაც ასწავლიდნენ.

1886 წელს გაზეთი „ივერია“ მკითხველს აუწყებდა: „მარადიდში უკვე დაარსდა სკოლა ქუთაისის საერო სასწავლებლის დირექციის მიერ. ამ სკოლაში მასწავლებლად დაინიშნა პეტროვი (ივერია 1886). სამწუხაროდ, ამ სკოლას დიდხანს არ უარსებია. ახმედ ხალვაშის გარდაცვალების შემდეგ მოსწავლეთა რიცხვმა თანდათანობით იკლო, მასწავლებელი რუსი იყო და არ იცოდა ქართული ენა, ბავშვებს კი მისი არაფერი გაეგებოდათ. ამასთან ერთად, იგი ხშირად თვრებოდა და სასტიკად სცემდა მოწაფეებს. ასეთი ურიგო მასწავლებლის ყოფაქცევას ხელი უნდა შეეწყო სკოლის დახურვისათვის.

მარადიდელი ახალგაზრდების სწავლა-განათლების მიღებით დაინტერესებული ყოფილა აგრეთვე ახმედის ვაჟი ჰარუნ ეფენდი ხალვაში. მას მამის სიკვდილის შემდეგ საკუთარი სახსრებით სკოლაში ქართული ენის მასწავლებელი მოუწვევია, მაგრამ წინა რუსი მასწავლებლის არასახარბიელო ქცევით უკმაყოფილო მოსახლეობას, ხალვაშების გვარის გარდა, ბავშვები სკოლაში არ მიუყვანიათ (ჭიჭინაძე 1913: 153-155).

90- იან წლებში კვლავ დაისვა საკითხი მარადიდში სკოლის აღდგენის თაობაზე. ამის შესახებ გაზეთი „კვალი“ იტყობინებოდა: „დღეს აქ ძალიან საჭიროა სკოლის გახსნა. თვით ადგილობრივმა მცხოვრებლებმაც შეიგნეს წერა-კითხვის აუცილებლობის საჭიროება, მაგრამ ვინ არის იმისთანა, რომ ეს ითავოს. შარშან აქაურმა საზოგადოებამ გადაწყვიტა თხოვნის მიცემა გუბერნატორთან სკოლის გახსნაზე. თხოვნა კიდევაც გაიგზავნა, მაგრამ ჯერჯერობით პასუხი არ მოსულა“ (კვალი 1896).

როგორც ვნახეთ, მარადიდის თემის ქართველი მოსახლეობა დიდ ინტერესს იჩენდა საგანმანათლებლო ცხოვრებისადმი. ეს იმით იყო გამოწვეული, რომ, ოსმალური რეჟიმის მიუხედავად, ქართული სალაპარაკო ენა მაინც იჩენდა სიცოცხლისუნარიანობას, მოსახლეობა ძირითადად ინარჩუნებდა ქართულ ტრადიციებს, წეს-ჩვეულებებს, რაც მთავარია, მშობლიურ ქართული ენას.

მარადიდის თემის ისტორიისათვის რთული იყო რუსეთ-ოსმალეთის ომის შედეგად გამოწვეული მუჰაჯირობის პროცესი. სამწუხაროდ, მოსახლეობის დიდი ნაწილი წამოეგო მიზანმიმართულად დაგეგმილ მუჰაჯირობის საყოველთაო პროცესს. ამის გამო სოფლები თითქმის დაიცალა. დიდი გაჭირვება განიცადეს 1880, 1890 წლებში მუჰაჯირად წასულმა მარადიდელებმა. მუჰაჯირობის მეორე ტალღა პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში მოხდა. საერთოდ, ამ ომმა მძიმე დაღი დაასვა მარადიდის მოსახლეობას. თემი ომის ასპარეზად იქცა. განსაკუთრებით რთული ვითარება შეიქმნა მას შემდეგ, როდესაც გერმანიის წაქეზებით ომში ოსმალეთი ჩაება. ადგილობრივების გადმოცემით, 1914-1916 წლებში ბრძოლები მარადიდის სოფლებშიც მიმდინარეობდა. მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა უარი განაცხადა ომში წასვლაზე და იძულებული გამხდარან ოსმალეთში გადასახლებულიყვნენ, თუმცა ბევრი მათგანი უკანვე დაბრუნებულა (დიდმანიძე 2019: 41-42). ომით დაზარალებული მოსახლეობა იმედიანი განწყობილებით შეხვდა საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის მთავრობას. 1921 წლის იანვარში აჭარის სოფლებში საგანგებოდ მოგზაურობის დროს მარადიდს სწვევია საქართველოს მთავრობის განსაკუთრებული რწმუნებული ბათუმის ოლქში გრიგოლ გიორგაძე. მარადიდელებმა გიორგაძეს გადასცეს წერილობითი განცხადება, სადაც აღწერილია ამ ომით მიყენებული ზარალი. ისინი იმედს გამოთქვამენ და ერთგულებას აღუთქვამენ საქართველოს დამფუძნებელ კრებასა და მთავრობას (ბათუმის ცხოვრება 1921). მარადიდის თემის სოფლებისთვის, ისე როგორც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს სხვა მხარეებისათვის, მძიმე აღმოჩნდა პოლიტიკური შედეგი. 1921 წლის ყარსის ხელშეკრულების თანახმად, საქართველო-თურქეთის სახელმწიფო საზღვარი სოფელ მარადიდზე დადგინდა. ადგილობრივი მოსახლეობის გადმოცემით, თურქეთის მხრიდან ყოფილა მცდელობა ქვედა მარადიდის თურქეთის შემადგენლობაში მოქცევის, მაგრამ მარადიდელთა აქტიურობის შედეგად ქვედა მარადიდი ბრევით, ლომანაკეთით, ნაჯამიევით, ფანჩვეთით, ქუთურეთით, მახლავეთით და სხვა სოფლებით საქართველოს საზღვრებში დარჩა. ეს სოფლები დღევანდელი ადმინისტრაციული დაყოფით აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტში ერთიანდება კირნათის თემის სახით. ზედა მარადიდი ბერძნევით, კეკიეთით, პაპნავეთით, ჯანვარეთით, ჯღურიბეთით და სხვა უბნებით თურქეთის სახელმწიფოს გადაეცა და დღეს ართვინის ვილაეთის ბორჩხის ილჩეს (რაიონის) ნაწილია.

სწორედ აქედან დაიწყო ახალი პერიოდი მარადიდის თემის ისტორიაში. ყარსის ხელშეკრულების თანახმად, ორად გაყოფილ მარადიდში ერთმანეთისაგან განსხვავებული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური სიტუაცია შეიქმნა. საქართველოს ფარგლებში მოქცეული სოფლები საქართველოს დამოუკიდებლობამდე საბჭოთა ხელისუფლებას ეზიარა. ზედა ნაწილი კვლავ თურქეთის რესპუბლიკის საზღვრებში აღმოჩნდა და დღემდე უცხოური ცხოვრების წესს ემორჩილება.

სახელმწიფო საზღვრის დადგენის მიუხედავად, 1933 წლამდე მოქმედებდა ხება-კირნათის სასაზღვრო გამშვები პუნქტი, საიდანაც სპეციალური საშვით „ფასევანგით“ (ზედა მარადიდლები საშვს ფასევანგს ეძახდნენ) შეეძლოთ, საზღვარზე გადასულიყვნენ. სწორედ ამ დროიდან დაიწყო მარადიდის თემსა და სხვა ისტორიულ რეგიონებს შორის არსებული ტრადიციული, სოციალური, სავაჭრო კავშირ-ურთიერთობების მოშლა და ახალი ყოფითი ელემენტების გაჩენა. ათეული წლების განმავლობაში ერთმანეთს დაშორდნენ ოჯახის წევრები, ნათესავები. იკრძალებოდა ყოველგვარი კონტაქტი ორად გაყოფილ მარადიდლებს შორის. აქეთურებს იქით და იქეთურებს აქეთ ხელის მითითებით გახედვა-გამოხედვაც არ შეეძლოთ. მკაცრი იდეოლოგიური პოლიტიკის შედეგად ორივე ქვეყანა ერთმანეთის მტრად ითვლებოდა, ხოლო საბჭოთა საქართველო რუსეთად მიიჩნეოდა.

თავდაპირველად ზედა მარადიდი 16 სოფელს მოიცავდა და ადმინისტრაციულად 1922 წელს ბორჩხის კაზას ექვემდებარებოდა. ამ სოფლების ცენტრი კი ზედა მარადიდი იყო. 1925 წელს თურქეთში განხორციელებული ცვლილებების თანახმად, სოფელს სახელი შეეცვალა და თურქულად მურათლი ეწოდა. ამ დროისათვის ზედა მარადიდს (მურათლის), რომელსაც უკვე 13 სოფელი ექვემდებარებოდა, ადმინისტრაციული ერთეულის სტატუსი შეეცვალა და ბორჩხას დაექვემდებარა. ნიშანდობლივია, რომ მარადიდის თემს ეკუთვნოდა სოფელი ყაიადიბი // ქაიადიბი, ამიტომაცაა, ალბათ, რომ მკვლევარი თ. ართვინელი მის ძველ სახელად მიაწინებებს ზედა მარადიდს, მურათლის ძველ სახელად კი – მარადიდს. ფაქტობრივად კი ზედა მარადიდი მურათლია, ქვედა მარადიდი კი – საქართველოს ფარგლებში მოქცეული მარადიდი (კლარჯეთი 2016: 191). სახელწოდების ცვლილების მიუხედავად, თურქულ გამოცემებსა და მოსახლეობის ცნობიერებაში ხშირად მურათლი ისევ მარადიდის სახელით იხსენიება.

ზედა და ქვედა მარადიდში, როგორც საზღვრისპირა რეგიონში, შეზღუდული იყო არაადგილობრივებისათვის თავისუფლად, სპეციალური ნებართვის გარეშე, ჩასვლა. ეს შეზღუდვა საქართველოს მხარის მარადიდში გასული წლის 90-იან წლებში, საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ, მოიხსნა, ხოლო ზედა მარადიდში ბოლო დრომდე გრძელდებოდა.

ზემო მარადიდში მხოლოდ გამუსლიმებული ქართველი მოსახლეობა ცხოვრობს. თუმცა არიან თურქეთის სხვა კუთხეებიდან (რიზედან) გადმოსული ცალკეული გვარები. აქაური ქართველი მოსახლეობის სალაპარაკო ენა, ძირითადად, ქართულია. ბავშვები ქართულს ოჯახის უფროსებისაგან სწავლობენ. მათ მეხსიერებაში ჯერ კიდევ ცოცხლობს მამა-პაპათა უძველესი გადმოცემები ბათუმზე, საქართველოზე, თავიანთ წარმომავლობაზე. ბევრ მათგანს დღემდე ახსოვს ქართული გვარსახელები (დოდოშვილი, ხალვაში, მუთიძე, დიასამიძე, თავგაშვილი, დიდმანიძე და სხვა), სოფლისა და ადგილთა სახელწოდებები (აღრემი, გოგიეთი, დომიანჯო, ვარდიჭალა, თავიკალო, კეკიეთი, ნაფუნევი, ნასლევი, პაპნავეთი, სალმიეთი, სირთისუკანა, უსუფიკარი, ქვაყანა, შორყანა, წყალოქრო, ჯანვარეთი და სხვა). ქართული ტრადიციების შენარჩუნების საქმეში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საქართველო-თურქეთის საზღვრის გახსნამ სარფში, რომელმაც ისინი კიდევ უფრო დაახლოვა დედასაქართველოს, ახლობლებსა და ნათესავენს. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი იქნება ახალი საბაჟო-გამსვლელი პუნქტის ამოქმედება მარადიდში, რომლის გახსნის იდეაც 2004 წელს გაჩნდა ართვინისა და აჭარის რეგიონების დელეგაციებს შორის პროტოკოლით გათვალისწინებულ შეხვედრაზე. 2007 წლის დეკემბერში ამ მიზნით ოფიციალური ვიზიტი შედგა ართვინის გუბერნიაში. შეხვედრაში საქართველოს მხრიდან მონაწილეობას იღებდნენ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობისა და ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის წარმომადგენლები. სამუშაო შეხვედრაზე შეიქმნა სპეციალური საინჟინრო ჯგუფი, რომელმაც შესაბამისი პროექტიც მოამზადა (მალაყმაძე 2008: 69). მურათლი/მარადიდის ახალი საბაჟო პუნქტის გახსნა დადებით სარგებელს მოუტანს ორად გაყოფილი მარადიდის მოსახლეობას, მათ შორის მრავალმხრივი კავშირ-ურთიერთობების აღდგენასა და განვითარებას.

მარადიდის ისტორიული თემის მოსახლეობას დღეს სერიოზული საზრუნავი გაუჩნდა. მის დასახლებაზე უარყოფითად იმოქმედა მდინარე ჭოროხზე დაწყებულმა ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობამ. ამ ზონაში, თურქეთის მხარეს, უკვე აშენებულია „მურათლის“ კაშხალი, ხოლო საქართველოს მხარეს – „კირნათი ჰესი“. კაშხლების მშენებლობამ გამოიწვია ისტორიული ადგილების დატბორვა. „კირნათი ჰესის“ პროექტის მიხედვით, დაიფარება ქვედა მარადიდის დაბლობი (უბანი სკელე), სადაც დღემდეა შემორჩენილი ულამაზესი ეთნოგრაფიული გარემო. დატბორვა ემუქრება 15-ზე მეტ ოჯახს (დიდმანიძე 2019: 153). იძულებით შეცვლილი ცხოვრების წესისა და ბუნებრივი პირობების გამო, ზედა და ქვედა მარადიდის სოფლებში გააქტიურდა მიგრაციული პროცესები, ხოლო ჭოროხისპირა უბნები დაცარიელებისა და გაქრობის საფრთხის წინაშე შეიძლება დადგეს.

ამრიგად, მარადიდის თემი უძველესი დროიდან მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს ისტორიაში. ეს როლი

განპირობებული იყო მხარის ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობებითა და ადგილობრივი მოსახლეობის შრომისმოყვარეობით. ამ მხარისათვის მძიმე აღმოჩნდა 1921 წლის ყარსის ხელშეკრულების პირობები, რის შედეგადაც მარადიდის თემი ორ ნაწილად გაიყო. ზედა მარადიდი თურქეთის სახელმწიფო საზღვრებში მოექცა, ხოლო ქვედა მარადიდი საქართველოს სახელმწიფო საზღვრებში დარჩა. მიუხედავად უცხოური ცხოვრების წესისა, ზედა მარადიდში დღემდე შემონახეს ქართული სალაპარაკო ენა, გვარსახელები, ადგილთა სახელები, ძველი ქართული ტრადიციები.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

- ასმხ ფ: ზაქარია ჭიჭინაძის გამოუქვეყნებელი ხელნაწერების ფოტოასლები, აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი, №196.
- ბავრელი 2008: ბავრელი, ს. წერილები ოსმალს საქართველოზე. თბილისი, 2008.
- ბარამიძე 1999: ბარამიძე ი., საადგილმამულო ურთიერთობათა ისტორიიდან სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. ბათუმი, 1999.
- ბათუმის ცხოვრება 1921: გაზეთი „ბათუმის ცხოვრება“, ბათუმი, 1921 №14, 21 იანვარი.
- კვალი 1896: გაზეთი „კვალი“, ტფილისი, 1896, №44.
- ივერია 1886: გაზეთი „ივერია“, ტფილისი, 1886, №52.
- გოგიტიძე 2002: გოგიტიძე ს., აჭარის ტერიტორიაზე მოსახლე ტომთა ვინაობისათვის. ბათუმი, 2002.
- დიდმანიძე 2019: დიდმანიძე ო., სოფელი მარადიდი და მარადიდლები. ბათუმი, 2019.
- კახიძე... 2014: კახიძე ა., სურმანიძე, ნ. შალიკაძე, თ. ძნელაძე, ნ. ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები სოფელ მარადიდში, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქრისტიანული კულტურის ცენტრისა და ნიკო ბერძენიშვილის ინსტიტუტის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „ჩვენი სულიერების ბალავარის“ მასალები, ტ. VI. თბილისი, 2014.
- კლარჯეთი 2016: კლარჯეთი (მონოგრაფია). ავტორები: მ. ფაღავა, მ. ცინცაძე, მ. ბარამიძე, მ. ჩოხარაძე, თ. შიოშვილი, შ. მამულაძე, რ. ხალვაში, ნ. მგელაძე, ზ. შაშიკაძე, ჯ. კარალიძე. რედაქტორი მ. ფაღავა. ბათუმი, 2016.
- მაღაყმაძე 2008 ა: მაღაყმაძე რ., ლიგანის ხეობა. თბილისი, 2008.
- მაღაყმაძე 2008 ბ: მაღაყმაძე რ., საბაჟო გამსვლელი პუნქტი მაჭახლის ხეობაში. ჟურნალი „მაჭახელი“, №2. ბათუმი, 2008;
- მუსხელიშვილი 1977: მუსხელიშვილი დ., საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის ძირითადი საკითხები, წიგნი მეორე. თბილისი, 1977.
- მეგრელიძე 1956: მეგრელიძე შ., აჭარის განთავისუფლება თურქთა ბატონობისაგან. ბათუმი, 1956.

ნიკოლეიშვილი 1958: ნიკოლეიშვილი ჭ., ჭოროხზე ნაოსნობის ისტორიიდან, აჭარის სახ. მუზეუმის შრომები, ტ. III. ბათუმი, 1958.

ტბეთის სულთა მატთანე 1977: ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ენუქიძემ. თბილისი, 1977.

ყაზბეგი 1995: ყაზბეგი გ., სამი თვე თურქეთის საქართველოში. ბათუმი, 1995.

ჭიჭინაძე 1913: ჭიჭინაძე ზ., მუსლიმანი ქართველობა და მათი სოფლები საქართველოში. ტფილისი, 1913.

ჭიჭინაძე 2015: ჭიჭინაძე ზ., ქართველთა გამამჰადიანება ანუ ქართველთა გათათრება. თბილისი, 2015;

ჭიჭინაძე 1927: ჭიჭინაძე ზ., ოსმალეთის ყოფილი საქართველო და ქართველ მაჰმადიანთა ისტორიის კონსპექტები. ტფილისი, 1927.

სშსსა: საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, III, ფ. 14, აღწ. №1, ს. №838, ფურც. 6.

სშსსა: საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, III, ფ. 14, აღწ. 4, ს. №194, ფურც. 158.224.